

GRÓB FRYDERYKA CHOPINA NA CMENTARZU PÈRE-LACHAISE W PARYŻU. KRÓTKA HISTORIA I STAN OBECNY PO PRACACH KONSERWATORSKICH PRZEPROWADZONYCH W 2017 ROKU

ANDRZEJ KOSS, JANUSZ MRÓZ

Fryderyk Chopin zmarł w Paryżu 17 października 1849 r., w dwa tygodnie później w kościele św. Magdaleny odprawiono uroczystą mszę żałobną. Pogrzeb zakończył się na cmentarzu Père-Lachaise, dokąd podążył kondukt żałobny prowadzony przez księcia Adama Czartoryskiego. Wzniesieniem pomnika nagrobnego dla Kompozytora zajął się komitet, któremu przewodniczył Eugène Delacroix. Wykonanie nagrobka powierzono rzeźbiarzowi Augustowi Clesingerowi, mężowi córki Georg Sand. Odślonięcie pomnika nastąpiło w rocznicę jego śmierci.

Paryski cmentarz Père-Lachaise to jedna z najbardziej znanych nekropolii powstała na początku XIX w. z inicjatywy spowiednika Ludwika XIV – François de Lachaise. Z czasem cmentarz ten stał się miejscem pochówku wielu znanych osobistości. Grób Fryderyka Chopina położony jest w jego najstarszej części, na zboczu niewysokiego wzniesienia opadającego w kierunku zachodnim.

Samo usytuowanie nagrobka w sposób przemyślany wykorzystuje ukształtowanie terenu (Fot. 1). Utworzone zostały dwa poziomy oddzielone od siebie kamiennym murem oporowym. Część górna przeznaczona jest na roślinność, dolną zajmuje posadowiona na wysokim cokole postać Muzy Euterpe, symbolicznie pochylonej nad złamaną lirą. Od frontu cokół przyozdobiony został medalionem z portretem Chopina z inskrypcją: „À FRÉD. CHOPIN / SES AMIS”, „FREDERIC. CHOPIN. / +. LE 17 OCTOBRE. 1849”. Na bokach płyty w zwieńczeniu cokołu wycięto napis: „Frédéric Chopin, né en Pologne, à Zelazowa Wola près de Varsovie. Fils d'un émigré français, marié à Mlle Krzyżanowska, fille d'un gentilhomme polonais”.

Ważnym elementem, który niejako wiąże oba poziomy grobu, jest stalowe ozdobne ogrodzenie. Po obu jego stronach biegną nieregularne, kamienne schody.

Grób Chopina oblegany jest przez turystów, którzy zwiedzanie cmentarzy uznali za ciekawy sposób poznawania historii. W przypadku miejsc pochówku znanych artystów łączy się to z możliwością oddawania należnej ich talentom czci. Zjawisko to niesie ze sobą niespodziewane – często

Fot. 1 Cmentarz Père-Lachaise w Paryżu; grób F. Chopina przed pracami konserwatorskimi w 2017 r.

Fot. 2. Cmentarz Père-Lachaise w Paryżu; grób F. Chopina; ślad pocałunku złożonego na słupku ogrodzenia.

przypadki. Przykładem trudnym do zakwalifikowania w kontekście socjologicznym może być ślad czerwonej szminki pozostawiony na słupku ogrodzenia grobu kompozytora (Fot. 2). Zdarzają się – niestety coraz częściej – bardziej wymyślne działania mające na celu manifestację uczuć.

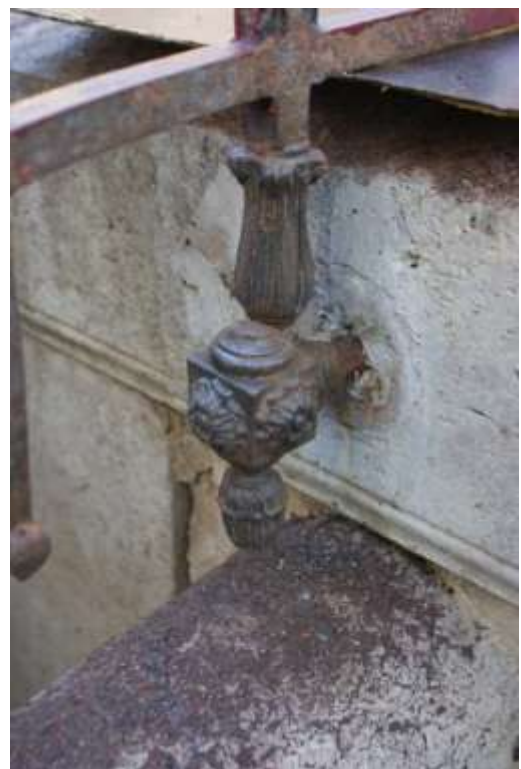
Planując konserwację grobu zrealizowaną w 2017 r., konserwatorzy starali się ustalić chronologię i rodzaj prac wykonanych wcześniej. Przeszkodą był brak dokumentacji tych prac. O niektórych dowiadujemy się ze sprawozdań instytucji chopinowskich, takich jak Warszawskie Towarzystwo Muzyczne czy Instytut Fryderyka Chopina. Zwykle też interesowano się grobem Kompozytora przy okazji okrągłych rocznic urodzin czy śmierci, a także starano się zwracać uwagę na jego stan w latach, kiedy odbywały się Międzynarodowe Konkursy Chopinowskie. I tak Instytut Fryderyka Chopina wspomina o pracach przy odnowieniu grobu między rokiem 1934 a 1939, pewne informacje na ten temat datowane na lata po II wojnie światowej znajdujemy też w dokumentach Ambasady Polskiej w Paryżu. Również Towarzystwo Opieki nad Polskimi Zabytkami i Grobami Historycznymi we Francji jest pomocne w śledzeniu organizacji działań mających na celu utrzymanie grobu w dobrym stanie.

Jednak dopiero prace organizowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (wcześniej Ministerstwo Kultury i Sztuki) pozostawiły dokumentację konserwatorską konieczną do właściwego projektowania profesjonalnie przemyślanych czynności przy tak ważnym dla wszystkich obiekcie.

Pierwsze takie prace zainicjowane przez Muzeum Chopina przy Towarzystwie im. Fryderyka Chopina w Warszawie, sfinansowane przez

Fot. 3. Model 3 D pomnika nagrobnego F. Chopina z cmentarza Père-Lachaise w Paryżu wykonany w ramach wstępnych prac dokumentacyjnych przed konserwacją obiektu.

Fot. 4-8. Cmentarz Père-Lachaise; grób Chopina; uszkodzenia elementów kamiennych i metalowych, m.in. widoczne zniszczenie kotwy ogrodzenia na skutek przemieszczania się muru oporowego.

Ministerstwo Kultury, zrealizowali konserwatorzy z wydziału konserwacji dzieł sztuki warszawskiej ASP w 1995 roku. Organizację jesiennego wyjazdu do Paryża wziął na swoje barki Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych (obecnie Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów).

Efekt bardzo krótkich prac interwencyjnych, na które wydał pozwolenie w odrębnej notatce sam Główny Konserwator Paryża, był nadspodziewanie obfity. Dotyczy to – poza pracami stricte konserwatorskimi polegającymi na oczyszczeniu, wzmocnieniu strukturalnym i zabezpieczeniu powierzchniowym Muzy i cokołu – odkrycia kasety metalowej ukrytej za marmurowym medalionem kompozytora. Otwarcie kasety miało nastąpić w 150 rocznicę jego śmierci, w 1999 roku.

Naciski Muzeum Chopina, odnośnie do wykonania kompleksowej konserwacji grobu Kompozytora w związku ze 150 rocznicą śmierci, przyniosły działania Ministerstwa Kultury ukierunkowane na uzyskanie pozwolenia od władz francuskich. Nieoczekiwanie mer Paryża odmówił takiego pozwolenia i zakomunikował, że miasto sfinansuje konieczne przy grobie prace. Wobec takiego rozwoju sytuacji współautor niniejszego artykułu – konserwator prof. Andrzej Koss, biorący udział w pracach zrealizowanych w 1995 r. – przekazał materiały z odnośnymi sugestiami co do rodzaju i zakresu działań.

Prace takie zostały wykonane przez francuską firmę konserwatorską pod nadzorem szefa służb konserwatorskich Paryża – Daniela Imberta. Poza konserwacją wykonane zostały kopie Muzy wraz z cokołem. Przez pewien czas kopie te można było obejrzeć w pomieszczeniach ambasady polskiej. Otwarcie kasety nie przyniosło oczekiwanego rezultatu w postaci poznania daty urodzin Fryderyka Chopina, a to z powodu braku możliwości odczytania kartki z datami urodzin i śmierci. Bez dalszych starań kasetę zamknięto i umieszczono w pierwotnym miejscu.

W 2007 r. Rada Paryża przychyliła się do wniosku wpisania grobu Chopina na Listę Pomników Historycznych Francji. Akceptacja ta została usankcjonowana przez odpowiednie zarządzenie Ministra Kultury Republiki Francuskiej datowane na 1 kwietnia 2008 roku.

Fot. 9. Cmentarz Père-Lachaise; grób Chopina po pracach konserwatorskich.

Paradoksalnie ta forma ochrony utrudniła zaplanowanie kolejnych prac w związku z 200 rocznicą urodzin Kompozytora. Dziesięcioletni czas po pracach konserwatorów francuskich wykazał potrzebę okresowych czynności wobec pogarszającego się stanu elementów kamiennych i stalowego ogrodzenia.

Dyskusja nad potrzebą wykonania prac konserwatorskich oraz ich koniecznego zakresu przeciągnęła się kilka lat. W tym czasie znacznie pogorszył się stan Muzy i pozostałych elementów kamiennych nagrobka. Również w odniesieniu do ozdobnego ogrodzenia okazało się, że procesy korozyjne, których efekty w postaci rdzy powierzchniowej i warstwowej (narastającej w miejscach styku elementów stalowych) zakrywane były kolejnymi warstwami malarskimi, teraz pokazały swoje destrukcyjne skutki.

Pod koniec 2016 r. zapadła decyzja o staraniach w uzyskaniu funduszy i pozwoleń konserwatorskich na wykonanie kompleksowych prac przy grobie. Sformułowane zostały programy konserwatorskie odnośnie do elementów kamiennych i metalowych, a o uzyskanie pozwolenia od władz departamentu Île de France wystąpiło Towarzystwo Opieki nad Polskimi Zabytkami i Grobami Historycznymi we Francji. Rokiem realizacji przedsięwzięcia miał być rok 2017.

Fot. 10-11. Cmentarz Père-Lachaise; grób Chopina po pracach konserwatorskich.

Pozwolenie (jak się później okazało – warunkowe) zostało wydane w końcu lata. Negatywnie władze francuskie odniosły się do propozycji zastosowania laserowego oczyszczania powierzchni kamiennych, a uzasadnieniem tego było powołanie się na złe efekty wcześniej wykonanych prób przy innych obiektach cmentarnych.

Fot. 12. Autorzy artykułu przy grobie Chopina na cmentarzu Père-Lachaise, po zakończeniu prac konserwatorskich.

Warunkowość niezbyt jasno zawarta w pozwoleniu zakładała konieczność akceptowania przez dyrekcję cmentarza Père-Lachaise przygotowywanych przez konserwatorów próbek metod oczyszczania powierzchniowego.

Meandry takiego układu doprowadziły do przedłużania się przystępowania do kolejnych czynności i w rezultacie konieczne było przełożenie części prac na wiosnę 2018 roku.

Obfite i długotrwałe deszcze, które wystąpiły w centralnej Francji na przełomie 2017 i 2018 r., przyspieszyły proces sygnalizowany znacznie wcześniej przez konserwatorów – osuwanie się zbocza wraz z nagrobkami. W przypadku grobu Chopina widoczne było to dzięki obserwacji przemieszczania się elementów stalowego ogrodzenia. Można było zobaczyć deformowanie się kształtu ogrodzenia oraz uszkodzenia elementów kotwiących ogrodzenie w wyniku przemieszczania się muru oporowego.

Zgodnie z założeniami prace przy grobie Fryderyka Chopina zostały zakończone wiosną 2018 roku. W Dokumentacji Konserwatorskiej sformułowane zostało zalecenie monitorowania stanu zachowania wszystkich jego elementów z koniecznością zwrócenia szczególnej uwagi na problem osuwania się zbocza mogącego doprowadzić do znacznych uszkodzeń. Zaproponowano też siedmioletnią sekwencję planowania konserwatorskich prac zachowawczych.

ZDJĘCIA: Janusz Mróz

ANDRZEJ KOSS

Profesor dr hab., konserwator dzieł sztuki. Od 1974 r. zatrudniony na stanowisku profesora w Akademii Sztuk Pięknych na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, w Katedrze Konserwacji i Restauracji Rzeźby Kamiennej i Elementów Architektury. Od 1999 r. dyrektor Międzyuczelnianego Instytutu Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP – Kraków – Warszawa. Pomysłodawca i kierownik tworzonego w ASP w Warszawie „Pogotowia Konserwatorskiego”. Autor realizacji rzeźbiarskich oraz konserwatorskich w kraju i za granicą. Członek społecznych komisji konserwatorskich, Głównej Komisji Konserwatorskiej (20 lat). Współautor z prof. Janem Marczakiem wdrażania w Polsce zastosowań laserów w konserwacji i restauracji dzieł sztuki i zabytków. Autor wielu prac naukowych, ekspertyz, opinii i recenzji doktoratów i habilitacji.

JANUSZ MRÓZ

Konserwator specjalizujący się w pracach przy zabytkowych obiektach metalowych. Historyk sztuki. Karierę zawodową rozpoczął w 1979 roku w PP Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie pełniąc do 1993 roku funkcję kierownika pracowni konserwacji metalu. Do 2007 roku pracował w Ośrodku Ochrony Zbiorów Publicznych na stanowisku kierownika działu naukowego. W latach 2004 – 2006 – wykładowca na Podyplomowym Studium Konserwacji Zabytków Metalowych na Wydziale Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, od 2008 roku prowadzi zajęcia z konserwacji metalu ASP w Warszawie na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki. Od 1997 roku rzeczoznawca Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Uehonorowany odznaczeniami branżowymi i państwowymi. Prowadził szereg prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych o dużym znaczeniu dla polskiego dziedzictwa kulturowego zarówno w Polsce jak za granicą. Autor licznych opracowań konserwatorskich i naukowych, członek Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków.